

OVIDIU RAETCHI

FRĂȚIA MUSULMANĂ 1928-2023

Un secol între moderare și radicalizare

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

—2023—

din când în când – inclusiv de la deschiderea politică din 1989 –, adesea pentru că au criticat cu îndrăzneală practicile guvernamentale¹. Emile F. Sahlieyh concluzionează că „FAI a folosit mijloace nonviolente pentru a-și exprima opoziția la adresa politicii externe sau economice a guvernului”².

Frăția Musulmană în Turcia. AKP. Partidul Justiției și Dezvoltării. *Adalet ve Kalkınma Partisi*

În Turcia, Partidul Justiției și Dezvoltării (AKP) condus de Recep Tayyip Erdoğan provine dintr-o lungă tradiție a partidelor care au pendulat între islamism și național-conservatorism. Erdoğan și predecesorii săi au respins în mai multe rânduri, la începutul anilor 2000, eticheta de islamisti, acceptând o legislație seculară și dezvoltând relații funcționale cu Occidentul. Totuși, încă înainte de această perioadă, se poate observa cum colaborarea discretă dintre Frăția Musulmană și grupările islamice precum *Millî Görüş* (partidul Viziunea Națională a lui Necmettin Erbakan) generează o neașteptată influență *dinspre Ikhwan* spre conservatorii turci – și nu invers. Mehmet Bekaroğlu a observat că, pe măsură ce cărțile Fraților Musulmani erau traduse în turcă, mișcările conservator-musulmane de tip *Millî Görüş* au devenit tot mai orientate spre *umma* și tot mai interesate de ideea de stat islamic.³ O observație și mai pătrunzătoare vine de la Yasin Aktay, care

---

¹ Schwedler, *op. cit.*, p. 68.

² Sahlieyh, *op. cit.*, p. 109.

³ Edip Asaf Bekaroglu, „Justice and Development Party and Muslim Brotherhood in the Arab Spring: A Failed Post-Islamist Interaction to Transform the Middle East”, *Dergipark*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/256100>.

atrage atenția asupra centrării pe Coran a conservatorismului turc în timp ce Frăția Musulmană devine cunoscută la Istanbul.¹ În acest sens, verdictul lui Yilmaz și Bashirov este categoric: „AKP din Turcia are origini islamiste. Partidul este cea mai recentă și cea mai de succes organizație politică a Mișcării Islamiste Viziunea Națională (*Millî Görüş Hareketi*, MGH)” dintr-o lungă serie de organizații „care au respins kemalismul și au oferit o cale islamistă ca alternativă la noțiunile kemaliste de naționalism secular, occidentalizare și modernizare”².

Trebuie subliniată și influența exercitată în anii 1970 de ordinul sufit (al dervișilor rotitori) *Naklibandi*, condus de șeihul Mehmet Kotku din Istanbul, asupra noii generații conservatoare. În anii 1970, Mehmet Kotku își construise un sistem de influență economico-politico-religios în care forma tinerii politicieni de dreapta. Concomitent, în 1970, Necmetin Erbakan lansa Partidul Ordinii Naționale. Erbakan va fi cel care îi va modela ulterior și pe tinerii Özal sau Erdoğan. Deja, în 1994–1995, Partidul Islamist al Bunăstării, condus de Erbakan, câștiga alegerile din Turcia cu un scor de 24%. Discursul partidului său era, la acel moment, orientat împotriva integrării europene, a sistemului bancar în accepțiune occidentală (i.e., împotriva dobânzilor), împotriva alcoolului etc. În plus, acesta milita pentru ruperea relațiilor cu statul Israel, un indicator relevant al islamismului conform criteriilor utilizate în această lucrare.³ Nu trebuie uitat că, pentru multă vreme, Turcia a fost un aliat al Israelului în cadrul „doctrinei periferiei”, care

---

¹ *Ibid.*, p. 5.

² Ihsan Yilmaz și Galib Bashirov, „The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey”, *Third World Quarterly*, Vol. 39, 9/2018.

³ Erik J. Zürcher, *Turkey: a modern history*, IB Tauris, Londra, 2019, p. 320.

prevedea că statul condus de David Ben-Gurion va urmări relații strategice cu țări (islamice) din Orientul Apropiat sau Mijlociu care sunt localizate dincolo de blocul antiisraelian format din Siria, Irak, Iordania, Egipt, Arabia Saudită. Turcia și Iranul sunt cele mai importante exemple în acest sens.

Încă de la debutul său politic, Erdoğan a susținut o interpretare revizionistă a istoriei otomane, care îi aparține lui Necip Fazıl Kısakürek, profesor de istorie la Universitatea din Ankara. Această versiune respinge abordarea kemalistă asupra destinului Turciei și aderă la o ideologie anti-Tanzimat, anti-Occident, antimodernism și chiar anti-Atatürk. Conspirația elitelor controlate de străini e o temă majoră pentru discursul lui Kısakürek. Acești „inamici” care conspiră pentru distrugerea statului otoman sunt evreii, evreii convertiți la islam (comunitatea Donme), francmasonii sau armenii.¹ Zeyneb Çağlıyan-İçener a arătat că termenul de „democrație conservatoare”, propus de AKP în anii 2000 ca o veritabilă „contribuție autentică” proprie, reprezintă, de fapt, „o tradiție a literaturii conservatoare turce” și „un concept reinterpretat, nu inventat”.²

Bucurându-se inițial de succes în Istanbul, unde devine primar în 1994, candidând din partea partidului Erbakan, cu un program aplicat și cu o strategie populară, Erdoğan capătă o relevanță națională după ce a executat o pedeapsă cu închisoarea de patru luni, din martie până în iulie 1999, pentru recitarea – în cadrul unui miting islamist – a unei poezii de Ziya Gökalp în care minaretele sunt comparate cu niște baionete, gest considerat o sfidare a legilor laice ale statului. În paralel,

---

¹ *Ibid.*, p. xiii.

² Zeyneb Çağlıyan-İçener, „The Justice and Development Party's Conception of «Conservative Democracy»: Invention or Reinterpretation?”, *Turkish Studies*, Vol. 10, 4/2009.

Erbakan și Partidul Bunăstării erau eliminați din viața politică după lovitura militară din 1997 (o „tradiție” kemalistă), iar Erdoğan primea interdicția de a exercita funcții publice pe o perioadă de cinci ani.¹

În 2001, în paralel cu decizia Frăției Siriene învecinate de a-și anunța noua doctrină moderată și democratică, Recep Tayyip Erdoğan a lansat noua viziune AKP: „Da aderării la UE!”, „Da democrației”, „Nu islamismului!”. În baza acestei noi abordări, partidul lui câștigă alegerile parlamentare din 3 noiembrie 2002 cu o majoritate confortabilă, preluând guvernarea.²

Respectându-și angajamentele reformiste, *Adalet ve Kalkınma Partisi* promovează, imediat după obținerea puterii, o serie de legi cu real potențial modernizator, menite să respecte Criteriile Copenhaga ale UE:

- reformarea moderată a Codului Penal;
- liberalizarea dreptului la protest;
- abolirea pedepsei cu moartea;
- liberalizarea lingvistică – esențială într-o țară ultranaționalistă, pe fondul amenințării kurde, unde numai limba turcă este acceptată.³

În acești ani începe și eliminarea graduală a reprezentanților armatei din structurile instituționale și politice. În martie 2004, la o nouă rundă de alegeri prilejuite de revenirea lui Erdoğan în sistemul politic după revizuirea sentinței din 1999, *Adalet ve Kalkınma Partisi* își asigură 42% din voturi. Concentrându-se pe obiectivul național de a accede cu drepturi depline în

---

¹ Zurcher, *op. cit.*, p. 325.

² Ahmet Insel, *Turcia lui Erdogan: între visul democrației și tentația autoritară*, Editura Corint, București, 2017, pp. 88–90.

³ Soner Cagaptay, *Erdogans's Empire: Turkey and the Politics of the Middle East*, I.B. Tauris, Bloomsbury Publishing, Londra, 2020, pp. 80–82.

Uniunea Europeană, Turcia obține în această perioadă creșteri economice spectaculoase – de aproape 9% anual.¹

Din 2007, energia reformatoare a lui Recep Tayyip Erdoğan se diluează, lăsând loc unor abordări islamiste și autoritariste mai pronunțate în politica internă, precum și unor acțiuni militare ofensive în politica externă. Așa cum explică Murat Somer, „în loc de consolidarea democratică, AKP s-a concentrat pe consolidarea puterii și «capturarea statului» în a doua perioadă petrecută la putere, din 2007 până în 2011. Partidul a continuat să folosească în mod strategic reformele politice pentru a slăbi instituțiile politice rivale și a le captura din interior. Deosebit de importante în acest sens au fost justiția și armata”².

Din 2007, societatea civilă și armata turcă, îngrijorate de frecvența referințelor islamice din discursul lui Erdoğan, încep să caute soluții pentru interzicerea formațiunilor islamiste. În consecință, în 2008, *Adalet ve Kalkınma Partisi* lansează „Procesele Ergenekon” împotriva militarilor care i se opuneau, iar în 2009 începe prigoana împotriva comunității conduse de Fethullah Gülen, fostul aliat al lui Erdoğan. În 2011, AKP trece la cenzurarea internetului. Această măsură se conturează în contextul protestelor care se extind în țară, ajungând să cuprindă nu mai puțin de 40 de orașe.³

Tot acum, tonul antiisraelian al lui Recep Tayyip Erdoğan devine mai categoric, ajungându-se la incidente diplomatice majore precum tentativa unui convoi naval sprijinit de Turcia de a sparge blocada israeliană din jurul Fâșiei Gaza. Erdoğan este suspectat că sprijină structurile jihadistice din Siria și,

---

¹ Zurcher, *op. cit.*, p. 338.

² Ihsan Yilmaz și Galib Bashirov, „The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey”, *Third World Quarterly*, Vol. 39, 9/2018.

³ Insel, *op. cit.*, pp. 88–90.

ulterior, pe cele din Libia.¹ În 2015, Turcia ajunge în pragul unui conflict cu Rusia, după ce doboară un avion Suhoi Su-24 care îi survola neautorizat spațiul aerian.

Anul 2013 va dovedi o evoluție mai accentuată a AKP în direcția islamismului tradițional. În mai, partidul lui Erdoğan interzice comercializarea băuturilor alcoolice în timpul nopții – măsură specifică Frăției Musulmane încă din anii 1930. Tot acum încep și protestele din Piața Taksim (Beyoğlu), generate inițial de diminuarea spațiului verde din Parcul Gezi, dar transformate accelerat într-o amplă mișcare anti-Erdoğan. Replica liderului AKP este de a-și consolida puterea, devenind președinte al Turciei și alegându-și o reședință cu aer otoman la Çankaya.²

În 2016 are loc tentativa de lovitură de stat care va declanșa persecuțiile politice împotriva armatei și a potențialilor adepți ai lui Fethullah Gülen la un nivel fără precedent, provocând suspendarea unor drepturi constituționale. Concomitent, Erdoğan folosește tot mai agresiv în cadrul negocierilor diplomatice cu Uniunea Europeană arma imigrației din Orientul Mijlociu. Un an mai târziu, în 2017, Erdoğan modifică sistemul constituțional din Turcia, care devine unul prezidențial pentru a corespunde cu noua sa poziție în stat.³

Totuși, din 31 martie 2019, în Turcia se conturează o tendință electorală negativă pentru *Adalet ve Kalkınma Partisi*, care suferă înfrângeri neașteptate la Izmir, Istanbul și Ankara, pierzând astfel influența de două decenii asupra marilor orașe. Extrem de alarmantă a fost decizia Comisiei Electorale Supreme (YSK) de a anula, în mai 2019, la solicitarea AKP, alegerile din Istanbul câștigate de politicianul de opoziție Ekrem

---

¹ Cagaptay, *op. cit.*, pp. 111–119.

² Insel, *op. cit.*, pp. 157–160.

³ Cagaptay, *op. cit.*, pp. 232–233.

İmamoğlu (Partidul Popular Republican).¹ Trebuie totuși observat că, în fața voinței populare ferme (İmamoğlu a fost reales cu un număr și mai mare de voturi), Erdoğan și AKP au bătut în retragere, acceptând înfrângerea. Așa cum arată Esen și Gumuscu, „rezultatele alegerilor au dovedit că baza de sprijin a AKP slăbește în districtele metropolitane și se mută către zonele periferice și către cartierele sărace din centrele urbane, în timp ce opoziția face progrese în cele mai populate și mai avansate provincii din Turcia”².

Ihsan Yılmaz și Galib Bashirov argumentează că, „în ultimii ani, a apărut un nou regim politic care poate fi definit cel mai bine drept *erdoğanism*. Erdoğanismul are patru dimensiuni principale: autoritarismul electoral ca sistem electoral, neopatrimonialismul ca sistem economic, populismul ca strategie politică și islamismul ca ideologie politică”. Yılmaz și Bashirov demonstrează că *erdoğanismul* este „un concept mai bun pentru a defini regimul politic emergent din Turcia” în comparație cu formule anterioare precum „sultanism, khomeinism și kemalism”³. Esen și Gumuscu susțin că AKP a operat o profundă schimbare de regim în Turcia, trecând de la „democrația tutelată” spre un „regim autoritar competitiv”. Pentru cei doi cercetători, „alegerile nu mai sunt corecte; libertățile civile sunt încălcate sistematic; iar terenul de joc este foarte denaturat în favoarea partidului de guvernământ”⁴.

---

¹ Zia Weise, „Turkish authorities cancel Istanbul mayoral election”, *Politico.eu*, 6 mai 2019, <https://www.politico.eu/article/turkish-authorities-cancel-istanbul-mayoral-election/>, accesat pe 2.05.2022.

² Berk Esen și Sebnem Gumuscu, „Killing Competitive Authoritarianism Softly: The 2019 Local Elections in Turkey”, *South European Society and Politics*, Vol. 24, 3/2019.

³ Ihsan Yılmaz și Galib Bashirov, *op. cit.*

⁴ Esen și Gumuscu, *op. cit.*

White și Herzog, precum și Yilmaz și Bashirov consideră că Turcia îndeplinește, cel puțin din 2011, toate criteriile unui autoritarism electoral. În primul rând, „peisajul instituțional a fost din ce în ce mai denaturat pentru a favoriza regimul aflat la putere. Presa independentă a fost împiedicată să relateze despre partidele de opoziție, iar membrii acestora au fost hărțuiți și arestați frecvent sub acuzații false”¹. În al doilea rând, „începând din 2015, alegerile nu au fost nici libere, nici corecte”². În al treilea rând, „regimul politic a dus represiunea împotriva forțelor de opoziție la un nivel fără precedent încă de la protestele Gezi din 2013, de la Istanbul”³.

Și controlul asupra mediului de afaceri se dovedește esențial. Esen și Gumuscu consideră că „guvernul AKP a construit o clasă de afaceri loială printr-un sistem elaborat de recompense și pedepse, începând din 2002. Cu scopul de a-și consolida controlul asupra sectorului de afaceri, AKP a politizat instituțiile statului (colectarea datoriilor, autoritățile fiscale, privatizarea, achizițiile publice) și a erodat domnia legii pentru a distribui chirii și resurse susținătorilor săi, a transfera capital de la oponenți la susținătorii săi și pentru a disciplina disidenții din cercurile de afaceri. Aceste mecanisme i-au permis partidului să modifice terenul politic în favoarea sa prin acces la resurse private, precum și prin acces disproporționat la mass-media – asigurat de oameni de afaceri pro-AKP – și, astfel, au susținut regimul autoritar competitiv al AKP”⁴.

---

¹ Yilmaz și Bashirov, *op. cit.*

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ Berk Esen și Sebnem Gumuscu, „Building a Competitive Authoritarian Regime: State–Business Relations in the AKP’s Turkey”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 20, 4/2018.

*Ideologie. Programul de dezvoltare
și democratizare din 2002¹*

În programul propus electoratului în 2002, AKP își anunță atașamentul formal pentru teme critice precum secularismul, libertățile cetățenești, egalitatea în drepturi – limitându-se să așeze aceste valori în cheia conservatoare a tradițiilor:

Partidul nostru este unul care oferă soluții originale și permanente pentru problemele cu care se confruntă țara noastră, luând în considerare realitățile mondiale, contopind tradițiile din trecut și prezent [...] și activând în sfera politică printr-o platformă care aderă la valori democratice contemporane în locul unei ideologii strict definite. Datorită acestei particularități, partidul nostru îmbrățișează fără discriminare toți cetățenii, indiferent de sex, origini, crez și opinie. De asemenea, ne conducem după expresia „Dacă nu toată lumea este liberă, nimeni nu e liber”. AKP se definește drept un partid ce urmărește menținerea integrității, secularismului, supremației legii, democrației, a procesului continuu de democratizare, a libertății religioase și a egalităților de șanse în Republica Turcă.²

Anunțându-și dimensiunea religioasă, AKP se grăbește să dea asigurări că aceasta nu va afecta cadrul secularist al Turciei:

Partidul nostru consideră religia una dintre cele mai importante instituții ale umanității, iar secularismul ca element de bază al democrației și al garantării libertății de credință și conștiință. Respingem ideea de a interpreta secularismul ca un element îndreptat împotriva religiei. De altfel,

---

¹ *Development and Democratization Program*, <https://www.akparti.org.tr/en/yayinlar/>.

² *Ibid.*

secularismul este principiul care permite tuturor oamenilor, indiferent de religie și sistem de credințe, să își practice religia în pace. Partidul nostru refuză să profite de pe urma valorilor sacre ale religiei și etniei pentru a-și asigura avantaje politice.¹

AKP propune un „stat constituțional”, minimal, care garantează drepturile și libertățile și lasă un spațiu cât mai mare inițiativei private: „Drepturile universale și libertățile cetățenilor sunt garantate [...]. Statul trebuie să-și folosească puterile și instituțiile în cadrul asigurat de Constituție. De asemenea, Statul trebuie să se retragă din zona tuturor serviciilor și să rămână exclusiv în domeniile securității externe, justiției, educației de bază, sănătății și serviciilor de infrastructură”².

Neo-otomanismul lui Erdoğan poate fi intuit, încă din 2002, din importanța oferită refacerii relațiilor cu lumea islamică: „Partidul nostru atribuie o importanță specială relațiilor Turciei cu țările islamice. Astfel, vom depune eforturi pentru apropierea față de acestea, pentru a consolida cooperarea bilaterală cu fiecare dintre ele, în timp ce vom continua să promovăm Organizația Conferinței Islamice pe plan internațional, astfel încât să dețină un loc respectabil și pentru a avea un rol de jucător cu inițiative”³.

Capitolul dedicat educației nu anunță intenția islamizării forțate, concentrându-se în primul rând pe obiectivul oferirii accesului cât mai larg la învățământ:

Educația preșcolară, care în prezent este deficitară în țara noastră, va fi extinsă cu ajutorul sectoarelor public și privat, astfel încât toți copiii să aibă parte de educație. Programele

---

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

școlare vor fi revizuite astfel încât să fie în conformitate cu cerințele vremurilor noastre, cu nevoile noastre și abilitățile de care avem nevoie pentru elevi. Furnizarea serviciilor educaționale de bază se transferă prin aplicații-pilot către administrațiile locale și către sucursalele provinciale ale administrației centrale. Ministerul Național al Educației va fi plasat într-o poziție de control, reglementare și impunere a standardelor. În regiunile sărace, educația va fi susținută prin programe speciale create de către stat. Educația obligatorie, având în prezent durata de opt ani, va fi reorganizată pentru a permite ca opțiunile și orientarea să se realizeze în etape și va fi ridicată la unsprezece ani într-un timp rezonabil. Educația elementară va fi gratuită, iar guvernul va crește calitatea actului educațional ce se desfășoară în școlile publice; capacitățile lor tehnologice vor fi de asemenea îmbunătățite.¹

În schimb, în domeniul cultural, intervenționismul religios este mai accentuat, deoarece „se va acorda atenție specială dezvoltării artelor plastice și avansării artelor turco-islamice. Administrațiile locale vor juca un rol primar în domeniul artelor. Deteriorarea culturală, punerea în evidență a actelor indecente și violente, absența cărților din viața noastră de zi cu zi, toate acestea sunt probleme pe care partidul nostru le-a identificat și le va combate cu prioritate”²

Conștienți că statutul femeilor reprezintă un indicator major în dinamica moderării-radicalizării islamice, liderii AKP anunță în programul din 2002 „o atenție sporită tuturor problemelor cu care s-au confruntat femeile de-a lungul timpului – și asta nu doar pentru că femeile reprezintă jumătate din populație. Astfel:

---

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*

- ele vor fi încurajate să participe la viața politică și să aibă rol activ;
- se vor lua toate măsurile ca ele să participe activ în spațiul public;
- vor primi sprijin asociațiile, fundațiile și organizațiile non-guvernamentale ce au legătură cu femeile;
- combaterea violenței împotriva femeilor, a exploatării economice și sexuale vor fi priorități ale partidului;
- vor fi organizate lucrări și programe educative în zonele unde femeile comit sinucideri sau unde au loc crime de onoare”¹.

Totuși, o tendință moralizatoare la adresa presei se manifestă încă din această etapă, AKP anunțând că „mass-media este încurajată să publice problemele ce corespund nevoilor societății. Valorile culturale, consumatorii, familiile, copiii și tinerii – toate acestea trebuie să fie protejate; trebuie respectate regulile generale de morală și etică; publicațiile ce încalcă drepturile persoanelor și grupurilor sociale trebuie evitate. Se vor iniția colaborări cu asociații profesionale și organizații neguvernamentale pentru a dezvolta noi criterii în ceea ce privește responsabilitățile sociale pe care trebuie să le exercite organele de comunicare în masă”².

Frăția Musulmană în Gaza. Hamas.
Mișcarea de Rezistență Islamică. *Harakat*
al-Muqāwamah al-’Islāmiyyah

În Gaza, Frăția Musulmană și-a făcut apariția încă din 1945, când Said Ramadan primește de la socrul său, Hassan

---

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*